

La història contemporània de Catalunya en l'ensenyament primari i secundari, 1970-1990

Francesc Xavier Hernández Cardona

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ I
DEPARTAMENT D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

TESI DOCTORAL

"LA HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA DE CATALUNYA EN
L'ENSENYAMENT PRIMARI I SECUNDARI, 1970-1990"

per Francesc Xavier Hernández i Cardona

Director de la Tesi: Dr. Pelai Pages i Blanch
Setembre del 1993.

RESUM I CONCLUSIONS FINALS

La construcció o consolidació dels estats-nació europeus, desenvolupats a l'entorn de la definició d'un mercat "nacional" i a cavall de sistemes polítics al servei de la burgesia, va exigir el desenvolupament de diferents aparells d'estat. En aquest sentit la potenciació d'un ensenyament públic entrava plenament en els objectius dels estats nació-capitalistes emergents a Europa al llarg del segle XIX. La manera com es concretarà l'organització de l'ensenyament, o de la instrucció pública, dependrà de cada estat i de cada conjuntura en concret, però en general es configura una ensenyament primari i un de secundari o batxillerat. La primària havia de garantir a la població una instrucció bàsica que es limités a nocions de lectura, i si podia ser d'escriptura, i a les quatre regles de càlcul. A més a més, havia d'instruir a la població estimulants els valors patriòtics i el respecte a l'ordre social establert.

L'extensió de l'ensenyament primari a un nombre més o menys gran de població depenia de les possibilitats financeres o de la sensibilitat social dels governs. La instrucció general assegurava una mà d'obra preparada i, per tant, una inversió a llarg termini, però, alhora, la seva generalització suposava un cost econòmic considerable sense rendiments immediats.

L'educació secundària o batxillerat esdevenia la peça fonamental dels sistemes educatius europeus. Estava destinat a les élites dels països i tenia unes finalitats clarament propedèutiques de cara a formar els quadres necessaris per al desenvolupament de les forces productives i per al manteniment i desenvolupament del sistema socio-polític.

Tant en l'ensenyament primari com en el secundari la història esdevenia una matèria relativament important. La seva missió era legitimar l'estat-nació i infundir valors patriòtics de pertinença nacional, tasca en la qual la història era auxiliada o complementada per la geografia. Així, la història, de bon començament prenia una funció clara de formació ideològica, no científica, a l'ensenyament. Història que forçosament venia vertebrada o es veia reduïda a la història nacional. Normalment aquest esforç escolar prenia les seves referències en els diferents corrents historiogràfics nacionals que arreu d'Europa es desenvolupaven a l'ensem que es consolidaven els estats-nació.

La construcció d'Espanya com estat-nació capitalista, a partir del 1833, va copsar, amb arrítmia i moltes contradiccions internes, els processos generals que es donaven a Europa. Espanya però, era un país perifèric, ruralitzat i en bona part subsidiari de les potències econòmiques del moment. L'Estat espanyol sempre va ser un estat feble. Els marges de maniobra per realitzar reformes en profunditat van ser reduïts. Conseqüència de la situació la instrucció primària va desenvolupar-se de manera lamentable. L'Estat, sempre que va poder, va deixar aquesta funció a mans privades o de l'església, i quan no va delegar funcions directament als ajuntaments. Cal recordar que la imatge dels mestres a l'Espanya del segle XIX es caracteritza pel patetisme. Una certa universalització de l'ensenyament primari no es va aconseguir fins ben entrat el segle XX de la mà de la ruptura democràtica que va suposar la II República. Conquesta que va durar poc temps ja que amb el règim franquista els nivells de generalització de la primària van tornar a retrocedir.

L'ensenyament secundari, el batxillerat, va ser el que va captar més esforços i recursos de l'Estat, es va muntar i desenvolupar una àmplia xarxa d'instituts a totes les províncies que asseguraven la formació dels quadres dirigents de la societat.

En la instrucció primària i en la secundària la història d'Espanya tenia un paper important, paper que es va perllongar sense solució de continuïtat durant decennis. La història d'Espanya explicava a nens i joves que el país tenia una llarga història de glòries, que s'havia afaiçonat lluitant contra els musulmans i que havia arribat a construir un imperi mundial. La història de les antigues nacionalitats perifèriques d'origen medieval quedava substituïda per una història d'Espanya única, estereotipada i estandarditzada construïda a partir de l'aglutinant de la història de Castella i de les monarquies hispàniques.

Cal insistir que l'Estat espanyol sempre va ser feble i que a diferència d'altres estats europeus, en situacions similars, va ser incapaç d'anorrear o integrar en els nous patrons nacionalitaris espanyols les vigoroses personalitats nacionals de la perifèria. Els esforços però es van fer i en aquest sentit, la història a la instrucció pública intentava actuar com una eina més de cohesió nacional espanyola, tot contribuint a la dislocació de les entitats culturals autòctones.

El que és important a destacar és que, al capdavant, es crea un aparell d'ensenyament públic amb tradició malgrat les deficiències. Així mateix es perfilen sòlidament, des del XIX, les tradicions d'ensenyament de la història que amb poques variables afegides arriben pràcticament fins els nostres dies. La història estereotipada d'Espanya com element medular i la història de les civilitzacions occidentals, considerada des d'una perspectiva espanyola i etnocentrista seran els dos pilars que orientaran la història a l'ensenyament.

La història de les nacions o regions perifèriques mai va tenir peu a l'ensenyament públic (llevat del breu parèntesi de la II República) i per tant mai es va poder encetar ni una tradició ni un cos teòrico-

pràctic al respecte. Per tant un primer aspecte que s'ha de tenir en compte és, precisament, que mai hi ha història de Catalunya a l'ensenyament públic i que aquest és un contingut sense tradició ni experiència.

Durant el segle XIX, malgrat no disposar d'estat i malgrat a tenir sovint l'estat en contra Catalunya va experimentar una ingent revolució. A cavall de la industrialització galopant produïda per l'impacte de la màquina de vapor damunt la tradició manufacturera i comercial, el país es va transformar en poc més de cinquanta anys. Catalunya es va convertir en un país industrial i la societat catalana esdevingué una societat fortament secundaritzada. Tot plegat, el panorama era molt diferent al d'Espanya on predominaven estructures, tradicions i mentalitats ruralitzants. Ara bé, la burgesia catalana no va poder o no va saber imposar un model polític que afavorís els interessos de la burgesia industrial, i l'Estat va rebre en aquest sentit poques modificacions. D'altra banda les impugnacions al model centralista d'Estat vehiculades indistintament des de la tradició del carlisme o la modernitat del republicanisme tampoc van aconseguir fer trontollar el sistema.

Així, tot i que la transformació va ser espectacular a Catalunya els ressorts i el poder de l'Estat va continuar a mans, o instrumentalitzant-se des de Madrid. En conseqüència, i pel que fa a la instrucció pública, i sobretot a l'ensenyament secundari, les decisions fonamentals sobre el professorat, l'establiment de plans d'estudis, la fixació de programes o l'aprovació de llibres de text va ser gelosament controlat per l'Estat. Catalunya experimentava transformacions i accentuava els seus trets diferencials, però l'ensenyament a Catalunya continuava essent de llengua i continguts espanyols.

Les transformacions econòmiques i polítiques que va experimentar Catalunya durant el XIX es van donar interrelacionades dialècticament amb un represa cultural. Així, en el marc de l'anomenada Renaixença, la llengua catalana, arraconada com a llengua B a l'ús col·loquial de les classes populars, va recuperar una dimensió literària i intel·lectual, sense poder penetrar, però, ni en les esferes de l'ensenyament, l'administració o la jurisprudència. Però, l'eclosió no es va limitar a la llengua sinó que es va manifestar en tots els camps i àmbits de la cultura, en les arts, en l'arquitectura i en el desenvolupament tecno-científic. La recuperació i representació de la història del país també va formar part de la represa.

Diversos literats i historiadors van incidir en història desenvolupant-se treballs i recerques de tota mena, exaltant-se el període medieval, considerat el més gloriós, de la mateixa manera que ho havien fet els moviments romàntics europeus.

Va haver-hi recerca històrica, però també va haver-hi divulgació històrica. Mitjançant la gegantina xarxa osmòtica que suposava una societat civil ben organitzada i tramada les noves representacions de la història de Catalunya van anar esquitxant a grups de tota l'escala social. La història de Catalunya es va tornar espectacle i indistintament apareixia en els noms dels carrers, en la decoració escultòrica dels nous edificis, en les cançons dels grups corals, en les sortides dels excursionistes o en els *chromos* de la xocolata. Però aquesta nova representació de la història del país no va poder penetrar a l'ensenyament públic, i amb prou feines ho va poder aconseguir finalment en el privat. Tant l'ensenyament públic estatal com el privat religiós de qualitat no podien procedir, per la seva naturalesa intrínseca, a una obertura cap a continguts nacionals.

Algunes escoles primàries privades van ser les primeres a introduir llengua i continguts catalans a l'ensenyament a les acaballes del XIX

i principis del segle XX. L'exemple del Col·legi Sant Jordi, dinamitzat per Flos i Calcat, va ser al respecte determinant i desembocaria en la creació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Qualsevol intent, però quedava limitat a l'ensenyament primari, aquell en el qual l'Estat donava màniga ampla per a què la iniciativa privada conjurés els dèficits estructurals. Altra cosa era l'ensenyament secundari gelosament controlat pels poders estatals.

Quan la burgesia industrial catalana va procedir a estructurar-se políticament i a convertir-se en el referent polític hegemònic del país la catalanització de l'ensenyament primari privat va rebre noves empentes. També l'ensenyament públic tutel·lat pels ajuntaments, sobretot a la ciutat de Barcelona, on la Comissió de Cultura i el Patronat Escolar donava una empenta determinant a la modernització. La creació de la Mancomunitat i el desenvolupament cultural organitzat que va suposar el noucentisme preparava les bases per a una possible catalanització efectiva i massiva de l'ensenyament, inclòs el secundari. El procés havia de contribuir també a la normalització de l'ensenyament de la història seguint les experiències prèvies realitzades en la primària. El desenvolupament d'un ampli moviment historiogràfic a recer del noucentisme i representat en el seu darrer moment per la figura de Ferran Soldevila, posava, des de la disciplina referent les bases per a què fos possible una àmplia difusió de la història de Catalunya en el món de l'ensneyament.

La dictadura de Primo de Ribera va liquidar la flor excepcional de l'escola catalana abans que aquesta s'hagués desenvolupat. Amb la Generalitat Republicana es reprendrien d'immediat les experiències iniciades pel Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona. Els continguts catalans tornaven a estar present a les escoles primàries amb un desplegament generalitzat de la teoria i la pràctica de l'Escola Nova. S'iniciava endemés l'assalt a la secundària amb una

experiència emblemàtica, la del Institut-Escola, que va introduir l'estudi de la història de Catalunya d'una manera sistemàtica i que va comptar amb joves i entusiastes professors d'història com Enric Bagué i Jaume Vicens Vives.

Novament la flor va durar poc, abans que s'hagués consolidat una tradició o s'haguessin generalitzat experiències va esclatar la Guerra Civil. Tot i les dificultats la Generalitat, mitjançant la potenciació del CENU, va aconseguir la pràctica universalització de l'ensenyament primari, universalització que venia acompanyada d'una àmplia catalanització de llengua i continguts inclosos els d'història. L'experiència va durar poc, el 1939 començava una llarga Dictadura que es faria efectiva en totes les esferes i també de manera molt particular en el món de l'ensenyament.

El concepte d'instrucció pública va desaparèixer en favor de la educació, el nou règim pretenia educar i no instruir. El període d'excepció que per a l'ensenyament havia suposat la República va quedar com una experiència aïllada en el temps i l'espai. De nou tota la tradició i l'experiència de l'escola espanyola va abocar-se a Catalunya, però corregida i augmentada. El Franquisme va forçar les funcions ideològiques de la història dins l'ensenyament fins a límits màxims i desconeguts. A primària la història nacional d'Espanya, sobredimensionada per una òptica feixista, va esdevenir instrument de nacionalització espanyola a ultrança. Igualment la història d'Espanya, que entre el 1938 i el 1953 va adquirir gran protagonisme en el batxillerat, va tenir un paper ideologitzador i espanyolitzador de primer ordre. És important destacar que la represa de la història d'Espanya en període franquista s'assentava sobre una llarga tradició que es remuntava al segle XIX, tota la tradició d'un aparell d'estat. D'altra banda, Catalunya que únicament comptava amb uns pocs anys d'experiència d'autogovern no havia pogut generar una tradició sòlida, i l'escassa aconseguida quedava brutalment liquidada

per una repressió generalitzada i indiscriminada. Les experiències pedagògiques relitzades durant la República en totes les matèries i també en història quedaven sense possibilitat de perpetuar-se ni orgànicament ni generacionalment. Cal entendre que la llarga postguerra va ser un període brutal per a Catalunya i va haver-hi un intent formal de liquidar la formació cultural catalana. El tradicional sistema polític del país es va dislocar amb difícils possibilitats de recomposició, la societat civil va quedar atenallada, la cultura autòctona marginalitzada o regionalitzada... es va produir fins i tot un tall profund en la memòria històrica del país, amb poques possibilitats de reproducció...

A partir del 1951, amb el nou ministre Joaquin Ruiz-Giménez van començar a produir-se canvis, amb una reestructuració de l'ensenyament secundari. Es va intentar adequar el batxillerat a la nova conjuntura del país. La formació política passaria al capdavant a la FEN (*Formación del espíritu Nacional*) i la història va perdre bona part de la seva funció ideologitzadora. El marc nacional espanyol va ser substituït per un marc més universal i enciclopèdic, recuperant-se la tradició d'alguns dels plans d'estudis del XIX. A partir del Pla d'Estudis del 1953 la història en el batxillerat començava un canvi de rumb, i hauria de romandre durant força anys caracteritzada per un marc espacial universal. La nova conjuntura va permetre que suressin en història posicions més eclèctiques, situació que va aprofitar l'Editorial Teide per relleçar els llibres de text de Vicens Vives, Sobrequés i Bagué. En poc temps la qualitat dels llibres de text d'aquest autors esdevindria un referent de qualitat que contribuiria poderosament a descentrar la història de l'ancoratge hispano-feixista per passar a un discurs més universalista i assèptic. La suavització de la història a secundària no va suposar, però, canvis paral·lels a primària on el pes d'una història al servei del règim va continuar sense massa modificacions.

En aquestes condicions s'arribaria al despegament econòmic dels anys seixanta amb un règim consolidat i triomfant sociològicament disposat a mantenir les essències però a transmutar-se en funció dels canvis de conjuntura econòmics i internacionals. El desenrotllisme dels 60 va provocar que al final de la dècada es fes urgent un replantejament general de l'educació a fi de sintonitzar l'aparell educatiu amb la nova fesomia socio-econòmica que Espanya anava adquirint. Així es va arribar a la grandiloqüent Llei General d'Educació de 1970, que pretenia un allargament de l'ensenyament bàsic i obligatori i una reordenació del batxillerat. Amb tot, la progressiva universalització de la denominada Educació General Bàsica esdevenia un dels objectius prioritaris.

La Llei General d'Educació liquidava, a primària, la història com a matèria autònoma, consagrant-se una nova àrea, les Ciències Socials que tenia la voluntat d'integrar geografia i història, així com d'altres ciències socials en una sola assignatura. Aviat aquesta opció arrelaria en la tradició del nou professorat de primària que passava a encarregar-se de l'educació dels nens fins els 14 anys. Aparentment la història retrocedia a primària, però a la pràctica i tenint en compte el total d'hores aproximades, el pes de la història venia a ser més o menys similar al dels períodes anteriors.

El 1975 es posava en marxa el nou Batxillerat Unificat Polivalent; en ell la història adquiria protagonisme en una assignatura de primer i una altra de tercer, ambdues de caràcter obligatori. Globalment considerada la història tampoc retrocedia en el batxillerat quedant-se en la ratlla aproximada del 5 % respecte al total d'hores, percentatge molt similar al que havia tingut la història en els anteriors plans d'estudis de batxillerat d'ençà el segle XIX. Conceptualment la nova història que es plantejava en el batxillerat era hereva de les experiències anteriors, el marc general de la història de primer curs es complementava amb un tractament més

específic de la història d'Espanya i dels països hispànics a tercer. Òbviament, no es contemplaven continguts específics al marge dels generals-nacionals. La història de Catalunya no apareixia explícitament en cap temari i quan ho feia en els llibres de text era com un apèndix o part de la història d'Espanya.

D'altra banda a l'EGB sí que apareixien canvis substancials al respecte. Les noves orientacions pedagògiques, influenciades per experiències anglosaxones i europees, posaven l'èmfasi en la necessitat de partir del medi per contextualitzar el món social, i de retruc això era vàlid per la geografia i la història. A partir del coneixement del medi s'obria una porta per a què d'una manera o altra els continguts nacionals penetressin a les aules. Els llibres de text pensats per al conjunt de l'estat no se'n feien ressò, però els mestres conscients tenien l'oportunitat d'introduir continguts sobre el país a partir de la porta posterior que suposava el coneixement del medi.

A tot això, Catalunya havia experimentat importants transformacions d'ençà els anys seixanta. Una nova empenta industrialitzadora encetada a finals dels cinquanta, juntament amb el desenvolupament de la indústria turística, realitzat tot sense ordre ni planificació, contribuïen a donar una nova fesomia al país. D'altra banda, el desenvolupament econòmic va provocar una nova allau immigratòria. A finals dels 50 i durant els 60 i part dels 70 l'afluència d'immigrants, sobretot d'Andalusia, va contribuir a trasbalsar poderosament les estructures sociològiques del país. Tanmateix la immigració esdevenia un potencial factor de desnacionalització en incorporar-se centenars de milers de nous habitants a una Catalunya emmanillada sense possibilitat de promocionar la pròpia cultura. Aparegueren noves barriades en les perifèries de les ciutats industrials i els dèficits d'escolarització es van manifestar cruament.

Amb tot, la recuperació de continguts catalans va començar-se a donar lentament a partir d'escoles i centres educatius de primària i secundària privats. Algunes escoles privades freqüentades, sobretot, per les classes mitjanes urbanes van començar a recuperar la tradició educativa catalana de l'Escola Nova, i d'una manera o altra impartien continguts catalans. En socials la doctrina oficial del MEC de recolzament en el medi sintonitzava amb els pressupostos de l'escola activa preconitzats pels moviments de renovació pedagògica. En aquest sentit l'associació de mestres Rosa Sensat, que agrupava molts mestres i professors vinculats a les escoles renovadores, va tenir molt protagonisme. Van muntar-se diferents grups de treball que aprofitant les escletxes de les orientacions pedagògiques desenvolupades a partir de la LGE pugnaven per introduir continguts de geografia i història de Catalunya a partir del tractament del medi.

La mort del general Franco el novembre del 1975 donava pas a un nou període caracteritzat pel lent trànsit cap a la democràcia en el marc d'una segona restauració borbònica. Els elements més dinàmics del règim van dirigir un procés de transformació que va culminar en la Constitució del 1978, un any més tard, el 1979 es dotava a Catalunya amb un nou Estatut d'Autonomia. Durant la transició les directrius generals de la LGE no es van tocar, i els únics canvis destacables que es van produir a l'ensenyament van ser els esforços continuats per estendre la universalització de l'ensenyament primari i secundari. La història, a primària i secundària va quedar congelada en les directrius del 1970 (EGB) i 1975 (BUP-FP), és a dir, el canvi de la situació política no va comportar una revisió dels programes de ciències socials o d'història dissenyats en el darrer període franquista. El fet pot explicar-se des d'una doble vessant. D'una banda no hi va haver una ruptura democràtica que impugnés les realitzacions i propostes educatives de l'anterior règim.

D'altra, des d'una òptica espanyola, potser les programacions eren prou eclèctiques com per suportar sense canvis substancials l'adaptació al nou règim neo-democràtic i democràtic. Ambdues variables van pesar sense cap mena de dubte per fer perviure les directrius educatives del darrer franquisme. En qualsevol cas si aquesta realitat podia ser tolerable i assimilable a bona part de l'Estat a Catalunya la situació es presentava, si més no teòricament, de manera radicalment diferent.

Els programes no incloïen continguts de geografia i història de Catalunya i estaven estructurats, en el cas de la història, a partir de la història nacional espanyola i de la història general. Semblava obvi que si Catalunya, formalment a partir de l'Estaut, havia aconseguit un nivell de llibertats i competències plenes en ensenyament s'apressés a incorporar continguts catalans, i això volia dir explicitar formalment l'estudi de la geogragafia i la història de Catalunya. No es va donar però cap mesura en aquest sentit, i haurien de passar quasi deu anys per a què es promulgés la tímida ordre del 1988 que incorporava continguts de geografia i història de Catalunya a l'ensenyament primari i secundari.

Les raons que expliquen aquesta paràl.lisi i el poc interès per introduir continguts nacionals en història són diverses. D'una banda la catalanització de l'ensenyament es va polaritzar a partir de la llengua, i encertadament o no, tots els esforços es van dirigir en aquest sentit. D'altra banda, el peculiar trànsit espanyol cap a la democràcia, mantenint intactes quadres i administració del règim franquista, implicava un pacte tàcit de silenci sobre la història recent i contemporània. En aquesta perspectiva tot el que fos remoure el passat podia esdevenir conflictiu i per tant no desitjable. Es passava a potenciar un estat d'ingravidesa històrica que directament o indirecta afectava la història en l'ensenyament. La prudència de les forces polítiques menava a considerar com perillós qualsevol

intent de normalització que pogués ferir susceptibilitats. Per tant, concientment o inconscient, les forces polítiques majoritàries de qualsevol signe no van considerar el tema o si el van considerar el van oblidar ràpidament. D'altra banda, els moviments de renovació pedagògica que genèricament s'havien definit per una escola amb llengua i continguts catalans també se'n van desentendre. A partir de l'experiència de la història nacional d'Espanya es considerava amb suspicàcia qualsevol intent de consolidar històries nacionals, en el sentit que aquestes podien menar al xovinisme insolidari. Si tenim en compte que la majoria de moviments estaven vinculats a persones en sintonia amb les esquerres majoritàries del moment, que feien una igualtat errònia entre burgesia i qüestió nacional, s'entenen encara més les suspicàcies. Així mateix, els processos d'impugnació de la història nacional a l'ensenyament europeu, també influïen en els professionals amb més inquietuds pedagògiques. Les principals preocupacions pel que fa a la història passaven per aspectes metodològics, pedagògics i de psicologia de l'aprenentatge més que no pas sobre quin marc s'havia d'estructurar la història. Així es continuava tractant de perfeccionar o incidir en l'estratègia d'aproximació a les socials a partir del medi i es considerava que això ja era gairebé suficient per assegurar els continguts catalans en la matèria.

Finalment, també hem de considerar que per part de la societat catalana, en general, i de la societat civil, en particular, no van haver-hi pressions considerables per introduir elements d'història de Catalunya en l'ensenyament. Cal entendre que la societat catalana havia patit un tall cultural molt profund durant el franquisme i que això va afectar no solament la memòria històrica, sinó també la consciència de la necessitat de disposar i/o recuperar i/o representar la història del propi país. D'altra banda, el tall havia estat tan profund que la mateixa recomposició de les forces polítiques es feia a partir de noves organitzacions que poc tenien a veure amb les que

tradicionalment havien estat protagonistes. Així el nacionalisme republicà d'esquerres, majoritari als anys trenta havia desaparegut en favor de noves esquerres amb un nivell més alt de compromís estatal. Sense interès per part de les forces polítiques majoritàries, sense pressió social i amb els elements més conscients de l'ensenyament refractaris, les possibilitats d'introduir continguts d'història nacional a l'ensenyament eren poc menys que nul·les. L'anomalia que suposa la manca de presència reglada de continguts d'història nacional es pot entendre, doncs, a partir de dos eixos bàsics: d'una banda, la feblesa de consciència nacional i de normalització cultural de la societat catalana, i de l'altra, la mateixa feblesa de les reformes democràtiques que ni tan sols van afectar uns programes educatius dissenyats per un règim dictatorial. Òbviament, la pervivència del denominat "franquisme sociològic" i la no existència d'una tradició en els valors democràtics també hi va influir.

S'ha de tenir present, però, que la manca d'iniciatives al respecte feia possible la pervivència dels programes d'història franquistes, i tot i que aquests, a la pràctica, es suavitzaven deixant pas a un neo-jacobinisme desproveït d'ideologia feixista, no esdevenien precisament un estímul per a la formació d'una societat democràtica.

La lenta tendència a la normalització cultural que es va operar en la societat catalana en els següents anys va acabar pressionant al respecte. Així, a mesura que el pas del temps possibilitava una certa recuperació nacional es va anar desvetllant la consciència de la necessitat d'introduir continguts d'història nacional a l'ensenyament; o el que és el mateix, procedir a normalitzar també en aquest aspecte. Producte de la nova situació, pel 1988 la Generalitat va fer efectiva una ordre mitjançant la qual s'incorporaven aspectes de geografia i història de Catalunya als programes vigents d'EGB i de

BUP. L'ordre no venia a substituir programes, sinó que únicament incorporava, a uns programes vigents prou carregats, nous continguts. Tot i que la mesura va comportar crítiques per part de sectors del professorat els efectes van ser beneficiosos en tant que va incidir en els llibres de text. En efecte, els llibre de text publicats amb posterioritat al 1988 van començar a incorporar, amb diferent fortuna, continguts d'història de Catalunya.

Mentre, a partir del 1982 va començar a propiciar-se un ampli moviment de reforma educativa que havia de culminar amb un nou disseny global de l'educació. La reforma va iniciar-se amb amplis debats intel.lectuals i amb diferents propostes d'experimentació de nous programes. Cal destacar, però, que els aspectes més punyents referents a mesures administratives i recursos econòmics necessaris van quedar en una posició marginal de debat.

A Catalunya les propostes de reforma van tenir les seves peculiaritats pròpies. A l'ensenyament primari es mantenia una àrea de Coneixement del Medi Social i Cultural que en certa manera venia a cobrir l'espai que antigament havien ocupat les Ciències Socials. En el primer nivell de concreció prescriptiu subministrat per l'administració la història manté un pes relativament important, i la història de Catalunya apareix força representada. Pel que fa a la secundària obligatòria, la història desapareixia com a matèria amb entitat pròpia per donar pas a unes Ciències Socials que havien de comptar amb un total de vuit crèdits comuns i obligatoris. En principi el primer nivell de concreció elaborat per la Generalitat per a l'àrea propiciava un cert tractament interdisciplinar de les socials. Amb tot, els objectius terminals denotaven una presència considerable d'història i d'història de Catalunya. Tot plegat malgrat els canvis, i malgrat la desaparició de la història com a matèria autònoma sembla que aquesta continuarà tenint una proporció d'hores que podem avaluar en un 5 % respecte del total d'hores

obligatòries, proporció similar a la que la història ha ocupat tradicionalment en l'ensenyament secundari. Curiosament, el disseny curricular de Ciències Socials de secundària, malgrat la seva moderació, va ser titllat de "nacionalista" i de marginar la història d'Espanya, i va ser objecte d'una certa pugna política...

En qualsevol cas, s'ha de tenir present que el model de disseny curricular obert no garanteix suficientment que els continguts d'història de Catalunya arribi als centres educatius, ja que, al capdavant, els centres tenen àmplies prerrogatives per definir els segons i tercers nivells de concreció.

Pel que fa al pes de la història contemporània i a la història contemporània de Catalunya respecte als continguts totals d'història, entre el 1970 i el 1990 cal fer, tanmateix, algunes precisions. De la recerca efectuada se'n desprenen diverses consideracions. D'una banda, els programes dissenyats en el marc de la LGE per a primària i secundària, i vigents majoritàriament en el moment de realitzar l'estudi, no marginen la història contemporània. Es més, tant a la primària com a la secundària la història contemporània es presenta sobredimensionada i assoleix de l'ordre del 40 al 50 % dels continguts totals d'història. En el batxillerat la presència dels temes d'història contemporània es fa molt evident en els temaris oficials. Cal entendre que quan es van redactar aquests programes de batxillerat, en el 1975, hi havia a l'Estat espanyol i a Europa, una gran sensibilitat per la història recent i que això va pesar de manera determinant. Pel que fa a la història de Catalunya aquesta no apareix explicitada en cap moment, ni en els programes de primària, ni en els de secundària. S'entén que la història de Catalunya a impartir és aquella que s'insereix com una part de la història d'Espanya. En aquest sentit, per detectar el pes possible que pogués tenir la història de Catalunya fins el 1988, s'han de calibrar els

continguts dels llibres de text, entenent que aquests concretaven les programacions oficials.

Cal tenir present, però, que les directrius oficials van resultar complementades per l'ordre de la Generalitat del 1988, que venia a incorporar continguts d'història de Catalunya damunt dels continguts existents. Per tant, des del punt de vista legal únicament hi ha història de Catalunya a l'EGB i a l'ensenyament secundari a partir del 1988. En aquestes directrius de la Generalitat la història contemporània també ocupa un paper preponderant. En qualsevol cas l'estudi dels llibres de text editats amb posterioritat al 1988 evidencia que l'ordre va tenir efecte, ja que els continguts d'història de Catalunya (amb totes les deficiències que es vulgui) van començar a sovintejar.

Pel que fa a la presència de la història contemporània en els llibres de text l'estudi posa de manifest que adquireix una gran rellevància. Tant en els llibres de text d'EGB, com en els de BUP, la història contemporània assoleix un percentatge aproximat del 40% sobre els continguts totals d'història. D'altra banda la història en la seva globalitat assoleix aproximadament el 50 % sobre el total dels continguts de ciències socials, geografia i història. La presència de continguts d'història de Catalunya en els llibres de text és mínima. Fins el 1988 aquesta es limita a algunes exemplificacions d'història general o d'Espanya que es concreten a Catalunya, o bé en el cas dels llibres de text d'EGB a exemples de tractament del medi local. A partir del 1988 comencen a sovintejar en els llibres lliçons o temes-apèndix d'història específica de Catalunya que fan pujar la presència de continguts catalans. En general la història contemporània de Catalunya és la que resulta millor representada en termes globals.

Respecte al caràcter de la història de Catalunya que es manifesta en els llibres de text no hi ha una reposició mecànica de la història neo-romàntica o noucentista. Els fets emblemàtics, personatges, llocs considerats en una perspectiva tradicional, no adquireixen un tractament rellevant. Però aquesta absència de la historiografia tradicional no és producte d'una superació crítica dels seus pressupostos. En l'anàlisi dels llibres de text es fa difícil aïllar trets de centralitat que indiquin una determinada concepció a propòsit dels moments cabdals de la història de Catalunya. Més aviat allò que defineix els continguts presentats és una gran dispersió i una manca de criteris sobre allò que és important, i allò que no ho és en la història de Catalunya. Per tant, més que parlar d'una superació de la historiografia de divulgació neo-romàntica o noucentista, podríem dir que ni tan sols es pren aquest llegat com una base de consens a superar. En qualsevol cas, sí que s'evidencia una tendència a presentar una visió àmplia de la història de Catalunya, incorporant aspectes socials, econòmics i de vida quotidiana, tot i que la variable política continua tenint una importància central. Així, els períodes de la història de Catalunya que es tracten amb més eficàcia en els llibres són aquells en els quals Catalunya ha disposat d'un aparell estatal propi o bé ha tingut instruments d'autogovern. En aquests casos, i de manera automàtica, l'estat o el símil adquireixen ràpidament un paper estructurant a partir del qual s'articula la història del país. Cal tenir present que per tradició i orígens la història a l'ensenyament sempre ha girat al voltant de la història dels estats que, usualment, es converteixen en subjecte i objecte de la història.

Hem assenyalat que no hi ha consens per presentar quins són els fets més importants que vertebraven la història de Catalunya i quelcom de similar podríem dir respecte dels personatges i dels elements del patrimoni històric-artístic. La presentació d'aquest és un exemple clar de manca de consens i de criteris comuns. L'absència de

continguts catalans en els llibres de text acostuma a emmascarar-se, durant el període estudiat, amb una relativa major presència de continguts iconogràfics sobre història de Catalunya. En qualsevol cas la iconografia acusa els mateixos dèficits que els continguts textuais: dispersió i manca de consens.

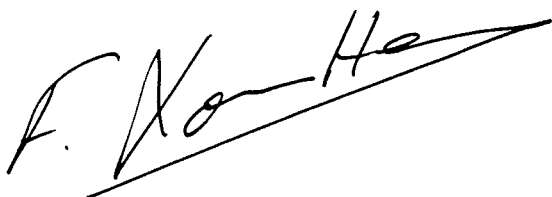
Així doncs, podem establir que hi ha una presència de continguts d'història de Catalunya i d'història contemporània de Catalunya més que feble durant el període estudiat. Igualment podem establir que, ni en el marc legal vigent, ni en els llibres de text, la història contemporània general apareix marginada, ans al contrari, nodreix bona part dels continguts d'història a desenrotllar. Això porta a una situació complexa i contradictòria, ja que els joves estudiants de finals dels 80 i principis dels 90 palesaven una ignorància més que notable a propòsit d'aspectes d'història contemporània. La marginació de la història contemporània es produïa (i produeix) de manera pràctica en la darrera baula de la cadena: a les aules. Contradictòriament, els mestres i professors són en bona part els responsables directes de la situació.

La tendència a seguir una història cronològica, la tradició enciclopedista en història escolar, la formació dels mestres i sobretot dels professors de secundària, incidia (incideix) en un tractament intensiu dels diferents períodes històrics. Tenint en compte que els programes vigents tenien molta extensió, i que per tant eren (són) extensius, la incidència del tractament intensiu damunt de programes extensius provocava una resultant fatal per a la història contemporània. Així, tot i que la majoria de professorat preferia treballar la història contemporània, i la majoria del professorat de secundària era, a més a més, especialista en contemporània, la història contemporània difícilment arribava a les aules. El tractament intensiu dels primers temes cronològics dels programes extensius feia que fatalment el programes no s'acomplissin

i quedessin retallats. La majoria d'estudiants treballaven poquíssims aspectes d'història contemporània al llarg de l'EGB i el BUP.

La situació sembla que continuarà complexa en els propers anys; pensem, però, que la història ja ha tocat fons a l'ensenyament i que s'obre un horitzó de futur optimista. La història no està en crisi, ans al contrari, s'endevina com un llegat i un conjunt de coneixements i mètodes imprescindibles per afrontar amb èxit els reptes col·lectius del demà. Una resol·lució satisfactòria dels desafiaments que en el present tenen ja Catalunya, Europa i el món exigeix necessàriament una profunda reflexió històrica i una àmplia gamma de coneixements històrics. Aquesta necessitat empírica farà que la història torni a surar, però aquesta vegada no al servei de l'Estat, sinó al servei de les societats i dels pobles. En els propers decennis veurem, sens dubte, com la vella història de primària i secundària deixarà pas a una història renovada i pràctica destinada a ésser una de les matèries de prestigi en el futur de l'ensenyament. Al capdavant, la història ni és, ni pot ser, una supèrflua ortopèdia cultural. La història és una component medul·lar, operativa i funcional en les societats occidentals, i com a tal és necessària i imprescindible.

Torrelles de Foix, 29 d'agost de 1993.

F. Xavier Hernández Cardona.